

INTERNATIONAL JOURNAL OF HUMANITIES AND EDUCATION (IJHE),
VOLUME 5, ISSUE 11, P. 494 – 508.

ULUSLARARASI BEŞERİ BİLİMLER VE EĞİTİM DERGİSİ (IJHE), CİLT 5,
SAYI 11, S. 494 – 508.

Mezopotamya’da İlk Rönesans III. Ur Devri (M.Ö.2112-2005)¹

Ferhat ÇİÇEK²

Biliyorsan öğret, bilmiyorsan öğren!.. (Sümer Atasözü)

Özet

Dünya kültür mirasına büyük katkılar sağlamış olan Sümer’lerin siyasi ve kültürel yapısı Akad ve Guti saldırılarıyla büyük bir darbe almış, kültürel gelişim bir süre durmuştur. M.Ö.2112-2095 yılları arasında hüküm süren Sümer Hanedanı III. Ur Hanedanlığı ile birlikte Ur-Nammu liderliğinde her alanda Guti'lere karşı bir başkaldırı başlatılmış ve devletin her kademesinde bir canlanma olmuştur. Yüz yıllık III. Ur Hanedanlığı yönetiminde siyasi ve askeri iktidar gücünün sağlanması ülke içerisinde halkın mallarını gasp eden yağmacıları ülkeden çıkarılması, tüm ülkede zigguratların yeniden inşa edilmesi gibi yenilikler gerçekleştirilmiş ve Sümer kültürü yeniden parlak günlerine dönmüştür. Bundan dolayı bu döneme “Sümer Rönesans Devri” veya “Yeni Sümer Devleti” de denilmektedir. Mezopotamya’daki bu ilk Rönesans hareketinin birinci safhası Ur-Nammu Kanunları’dır. Bu kanunlardan şimdiye kadar 57 tablet bulunmuş ancak 30 tanesi okunabilmiştir, bunun nedeni tabletlerin büyük oranda tahrip olmasıdır. Ur-Nammu’dan sonra yerine geçen oğlu Şulgi, Guri denilen bir ölçü birimi (hacim ölçüsü) ortaya koymuş; Takvim konusunda da yenilikler yapmıştır. Ur-Nammu ve Şulgi zamanında tapınak okulları açılmış, okullarda matematik, astronomi, edebiyat ve daha birçok alanda eğitim verilmiştir. Şulgi’nin torunu Şu-Sin zamanında ülkenin kuzey batısından gelen Amurru göçlerini engellemek için “Amurru Duvarı” denilen bir duvar inşa edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mezopotamya, yeni sümer, III. ur hanedanlığı.

New Sumerian State

If you know, teach; If you do not know, learn!
(Sumerian proverb)

Abstract

The political and cultural situation of the Sumerians, who made great contributions to the world cultural heritage, has received a great blow with the attacks of Akads and Gutiar on and the cultural development stopped for a while. With the Sumerian III. Ur dynasty, which reigned between 2112-2095 BC., Ur-Nammu led a revolt against the Guti in every field and there was a revival in all levels of the state. Innovations took place in the management of the hundred-year-old III. Ur dynasty, removal of the yagmaists who seized the property of the people within the country and the reconstruction of ziggurats throughout the country and the Sumerian culture returned to its bright days. Hence, this period is called the Sumerian Renaissance Era or the New Sumerian State. The first phase of this first Renaissance movement in Mesopotamia is the Ur-Nammu Laws. 57 of these laws have been found so far, but 30 of them have been identified. After Ur-Nammu, his son Sulgi introduced a unit of measurement called Guri (volume measure) and made some innovations about the calendar.

Key Words: Mesopotamia, new sumerians, III. ur dynasty, renaissance

Giriş

Bu çalışmada ulaşılmak istenen temel amaç: Sümer tarihinin bit bütün olarak bilinmesine ve öğrenilmesine bir parça da olsa katkı sağlamaktır. Yeni Sümer Devletinin alt başlık şeklinde çok önemli olmayan bir görüntüden kurtarmak, geçirdiği siyasi sosyal askeri kültürel

¹Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, 2.Dil ve Kültür Çalışmaları Öğrenci Sempozyumunda Sunulmuş Bildiridir.

² Eski Çağ Tarihi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi, E Posta; petroozan@gmail.com

değişimler ışığında Mezopotamya' ya ve Dünya tarihine katkılarını saptayabilmektir. Yeni Sümer Devleti bütün yönleriyle sistematik ve kuramsal bir çerçevede anlatıldığı zaman 100 küsur yıllık bir Sümer devleti daha olduğu bilinecek ve Sümer tarihi bir bütün olarak algılanacak bu da bilimin yuvası olan Sümerlere ilginin artmasını sağlayacaktır. Böylece eksik bilinen Sümer tarihi bilim dünyasında ve Tarih literatüründe kendisine ayrılmış olan layık olduğu yere yerleşecektir. Bunun en önemli getirisi ise: toplumun ve bilim dünyasının bilgi, kültür hazinesine birçok zenginlik daha katılacak olmasıdır.

Ur- Nammu' nun Tahta Çıkışı ve Faaliyetleri (M.Ö.2123-2095)

III. Ur sülalesi hakkındaki bilgiler Alman bilim adamı Woolley tarafından 1922 yılında Nippur kentindeki Enlil tapınağında yapılan Ur kazıları sonucu bulunmuş tabletler sayesinde III. Ur Hanedanlığı hakkındaki bilgilere sahip olmaktadır. Bu dönemi aydınlatan başka belgeler de mevcuttur. “Geçen yüz yılda arkeologlar Sümerlere ait anlaşmalar, kontratlar, vasiyetnameler, makbuzlar, notlar, mahkeme kararları yazılı binlerce tablet çıkardılar gün ışığına. ” (S.N.Kramer, Tarih Sümer'de Başlar, 1990, s. 46) III. Ur kralları zigguratların yapımında ve ülkedeki tüm inşaat faaliyetlerinde masraf ve malzemeleri belgelere kaydetmişlerdir. Bu döneme ilişkin “İnşaat Tabletleri” nin yanında “Kadastro Tabletleri” de Sümer Tarihinin aydınlatılmasında büyük önem taşır. Ur-Nammu' nun Sümer tahtına nasıl geçtiği tam olarak bilinmiyor. Belgelerden yola çıkılarak varılan yaygın görüşe göre: “Ur Nammu, Uruk kralı Utuhegal' in emrinde çalışan Ur valisi idi. Ur Nammu Lagaş şehir Ensi (vali) si ile yapmış olduğu bir mücadelede onu yenmiş ve ordusunu güçlendirerek beyi olan Utuhegal' e de isyan etmiş ve mücadeleyi kazanarak Ur'un bağımsızlığını elde etmiştir (F.Kınal, 1983, s. 94).

Ur-Nammu, Ur şehrinde bağımsızlığını kazandıktan sonra zamanla tüm Sümer kentleri üzerinde hâkimiyet kurmuştur. Hâkimiyetini Sümer ülkesinin her tarafında hissettirebilmesi gerçekleştirmiş olduğu yenilikler ve kendisinin hazırladığı kanunlar sayesinde olmuştur. Ur-Nammu ilk önce bir Sümer geleneği olan her şeyi yazıya aktarma yöntemini kullanmış ve devlet bünyesindeki tüm malların envanterini çıkartarak, taşınmaz malların sayımını yaptırmış ve hepsini kayıt altına almıştır. Şehirlerdeki mabedlerin sayısını tespit ederek yeniden tapulaştırmıştır.

Ur –Nammu'nun inşaat alanındaki çalışmaları, kamu binalarının yapımı ve tapınak inşaatı işe başlar. Başta Ur kenti olmak üzere birçok Sümer kentinde zigguratlar yaptırmış, eski tapınakları restore ettirmiştir. “Mabetler etrafında şehirler kurulmuştur. Bu teokratik telakkiye göre, yalnız mabede ait toprak vardı. Bütün halk mabet memur ve müstahdemlerinden ibaretti. Bu tasavvur şehir beyinin rahip Prens, yani Ensi olarak anlaşılmasına da yol açmıştır.” (Landsberger, Sümerlerin Kültür Sahasındaki Başarıları, 1945, s. 142).Böylece her yerde tapınaklar yenilenmiştir. Bu tapınakların ilki ve en büyüğü

Çiçek, F.

günümüze kadar ulaşabilen Ur zigguratıdır. “*Ur zigguratı Woolley’ in yeniden canlandırmasına göre; üç büyük dikdörtgen şeklindedir. Yapının tamamı pişirilmiş tuğladan yapılmış, bir dış kabuk içerisinde pişirilmemiş kerpiçten inşa edilmiştir. Duvarlarda (muhtemel) tahliye amaçlı dökme delikleri denilen delikler vardı.*” (Crawfort, 2015, s. 89-90)

Bunun dışında Ur-Nammu Eridu, Nippur, Uruk, Kiş, Larsa, Lagaş ve Eşnunna şehirlerinde de tapınaklar yaptırmıştır. “*Uruk’ta yapılan Alman kazıları burada III. Ur döneminden önce doğru dürüst bir ziggurat olmadığını ortaya koymaktadır. Ur-Nammu, “Eridu, Nippur ve Uruk’ta Ur’daki kadar büyük zigguratlar inşa etmiştir.*” (Crawfort, 2015, s. 89)

Mezopotamya’ nın önemli simgelerinden biri de zigguratlardır. Mezopotamya’da birçok ziggurat yaptıran Sümerler, Türklerin dağ, ova gibi yer isimlerini şahıslara, şehirlere verdikleri gibi zigguratlara dağ isimleri vermişlerdir. “*Nippur’ daki tanrı Enlil zigguratına Dağın Evi, Fırtınanın Dağı, Gök’le Yer arasındaki Bağ denirdi*” (Frankfort, 1989, s. 97) Görüldüğü gibi Türkler ve Sümerler, doğanın gücünü dağlarla simgeleştirmişlerdir.

Ur -Nammu içerisinde matematik, coğrafya, astronomi, botanik, mineroloji, zooloji vs. derslerin okutulduğu Zigguratlar yaptırmının yanında; kentin yeniden yapılandırılmasına önem vererek büyük kamu binaları inşa ettirmiş ve alt yapı sistemini geliştirerek, bütün kamu binalarını tek bir duvarla çevirtmiştir.

III. Ur döneminin en belirgin özelliği yapılan bütün işlerin kayıt altına alınmasıydı. Gelir-giderlerin büyük bölümü canlı hayvan alımı ve dağıtımıydı. Değirmende, dokumacılıkta çalışan ve kamyış kesen vs. tüm çalışanların sayıları saptanmış ve bunlara yapılan ödemeler masraf listeleri denilen tabletlere kaydedilmiştir. Böylece vergi kaybının önüne geçilerek, güçlü bir ekonomi sağlanmış oluyordu. Ur-Nammu gelir- giderlerin kaydını bu şekilde tutarak ekonomi alanında da yetkin olmuş devletin ve toplumun her kademesine gücünü hissettirmiştir.

Ur-Nammu, yaptığı ve yapacağı yenilikleri, icraatları kalıcı hale getirmek ve uygulamayı kolaylaştırmak için tarihte Ur-Nammu Kanunları olarak bilinen ilk yazılı kanunları hazırlamıştır. Bu kanunlar Dünya ve Mezopotamya tarihinde yazılı kanunun ilk örneğidir. “*Bu Sumer kralının İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi Nippur koleksiyonu arasında 3191 envanter numarasında kayıtlı olan kanununa ait tablet maalesef çok iyi bir şekilde mahfuz kalmamıştır. Fakat mevcut kısımdan da vazedilmiş bir kanunun bütün hususiyetleri öğrenilmektedir.*” (Bilgiç, 1963, s. 63)

Ur-Nammu, tarihte kanun yapan ilk kraldır. Şüphesiz ki; Ur-Nammu’dan önce de kanunlar yapılmıştı. Ancak yazılı olarak bilinen ilk yasa “Ur- Nammu Kanun’larıdır.” “*Ur-Nammu Kanunları; Hammurabi yasaları gibi göze göz, dişe diş, yani kısasa kısas kanunlar değildi.*”

(Köroğlu, 2015, s. 88-90) Örneğin: Hammurabi yasalarında bir adam, bir adamın ayağını kırarsa ceza olarak onun da ayağı kırılırdı Ancak Ur- Nammu yasalarında bir adam, bir adamın ayağını kırarsa ceza olarak para cezası verilirdi.

Bu kanunlar daha çok, suçlara karşı maddi cezalar vermekteydi. Kanunlarda fakir insanların zenginler tarafından ezilemeyeceği, 1 Şekel gümüşü olanın 60 Şekel gümüşü olana kul olmayacağı, dul ve yetimlerin haklarının korunacağından bahseder. Ur-Nammu yasalarında ölüm cezası çok azdı ve sadece belirli suçların karşılığında verilirdi. Soygunculuk, cinayet gibi suçların cezası ölümdü. Ur-Nammu Kanunları'nın yazılı bulunduğu tabletlerden 57 tanesinin 30 tanesi tespit edilmiştir. Diğerleri tablet kırık olduğu için tespit edilememiştir. Aşağıda “*Ur-Nammu yasaları.*” (S.N.Kramer, Tarih Sümer'de Başlar, 1990, s. 43-45) ndan bir örnek verilmiştir.

“Tu-ku-um-bi (lu-lu-ra gi-iş... ta) ...a-ni eğer bir adam, bir adama (bir... Nesne ile)

Gir-in-kud 10 gin-KUBABBAR i-la-e onun... Ayak kırılırsa 10 GİN gümüşü ona tartacak.”

III. Ur dönemine ait belgelerin içinde ve Ur- Nammu yasalarında toprak satışına dair bir bilgi yoktur.

Sümer sanatını yansıtan Ur dönemine ait yalnızca birkaç eser günümüze kadar ulaşmıştır. “*Ur Zigguratı, Ur-Nammu Siteli. Ur daki iki stel de III. Ur hanedanlığının ilk kralının Ur-Nammu/a olduğunu, Utuhegal' in orada valilik yaptığını gösterir.*” (Kuhrt, 2013, s. 76)

Ur-Nammu Sümer tahtında 18 yıl hüküm sürmüştür. Nammu'nun ölümüyle yarım kalan işleri zigguratların inşasını, ticari alandaki yenilikleri onun yerine tahta geçen oğlu “Şulgi” tamamlamış ve yenilenme hareketini devam ettirmiştir.

Ur Hanedanlığı bir asırlık bir süre boyunca Mezopotamya'da hüküm sürmüştür. Eski Sümer gücünü kültürünü yeniden canlandırmak ve siyasi, sosyal, kültürel hemen her alanda etkili olabilmek için çok çalışmışlar ve bunu başarmışlardır. Ur kralları, başta Ur-Nammu olmak üzere birçok alanda dönemin özelliklerinin üstünde icraatlar ortaya koymuşlar ve onlar sayesinde Sümer Kültürü yeniden hayat bulmuştur. Bundan dolayıdır ki; “Bu bir asırlık zamana da Mezopotamya Tarihi'nin “Renaissance Devri” denilmiştir.” Yeni Sümer Devletinin temel yapı taşları, güçlü bir ekonomi, halkın yararına olacak kanunların varlığı ve eğitime önem verilmesiydi. Burada kilit isim Ur-Nammu' dur. Rönesans hareketini başlatıp Yeni Sümer'e giden yolu açan kişi o'dur.

Şulgi Dönemi (M.Ö.2094-2047)

III. Ur Devleti kuruluşundan itibaren sürekli gelişme politikasını benimsemiştir. Ur- Nammu tarafından siyasi bağımsızlık kazanıldıktan sonra Ur-Nammu, hâkimiyetini diğer Sümer

Çiçek, F.

kentleri üzerinde de hissettirmeye çalışmıştır. Bunun yanında kanunlar, vergi toplama, her şeyin kayıt altına alınması, zigguratların yapılması gibi çalışmalarla da devletin gelişimini hedeflemiştir. Yine aynı şekilde Şulgi de ticaret yollarının güvenliğini sağlamaya yönelik faaliyetlerle, ticarete kullanılan Guru denilen ölçü birimini bulması ve askeri gücü, okçu birlikleri gibi sınıflandırmalara ayırması ülkenin genişleme politikasına işarettir. Bundan dolayı Gelişme-Genişleme politikası bu dönemde de devam etmiştir. III. Ur döneminin büyük krallarından biri de Şulgi'dir. Şulgi adına tapınaklar yapılmış, ilahiler, övgüler yazılmıştır. Ancak ülke topraklarının tanrı tarafından Sümer krallarına

; yönetmeleri için verildiğine inanılırdı. III. Ur kralları tanrısal motiflerle süslenmiş ve kutsal görülmüşlerdir. Krallar, toplum tarafından, barışçı ve tapınak yaptırıcısı olarak kabul edilmişler. Şulgi döneminde birçok alanda icraatlar yapılmıştır. Bu icraatlar içerisinde en önemli olanı ekonomi alanında yapılan çalışmalardır.

Şulgi'nin Ekonomi Alanında Yaptığı Faaliyetler

“O, mabette ve sarayda hesap tutma, hesaplama sistemini kurdu. Takvimi yeniden düzenledi” (S.N.Kramer, Tarih Sümer'de Başlar, 1990, s. 224) *“Ülkede ağırlık ve uzunluk ölçülerini değiştirerek “Kral Guru” denilen yeni bir hacim ölçü birimi çıkardı. Bu döneme kadar 1Gur =250 litre idi. Bu ölçüye göre bir bağdan elde edilen üzüm suyu yani şarap litreye vuruluyordu.”* (MEMİŞ, 2015, s. 88-90)

Ur'daki basamaklı Zigguratı kurdu ve burada babası için bir de anıt mezar yaptırdı. Kral Şulgi, yolları ve yolculukları da severdi. Bu bilgileri de yine kendisinden bahsettiği başka bir belgeden anlıyoruz:

“Ülkenin patika yollarını büyüttüm, ana yollarını düzelttim

Yolculuğu güvenli kıldım, oraya büyük ev (kervansaray)yaptım. “ (S.N.Kramer, Tarih Sümer'de Başlar, 1990, s. 225)

Şulgi, ülkedeki patika yolları ana yola çevirdi. Yollarda gece -gündüz güvenliği sağlayarak ticareti ve seyahatleri düzenli hale getirerek kervansaraylar kurdu.

Şulgi'nin İdari Alandaki Faaliyetleri

Şulgi, genişleyen toprakları idari manada büyükten küçüğe doğru sınıflandırarak her birinin başına çeşitli rütbelerde yöneticiler tayin etmiştir. Büyük şehirlerin/eyaletlerin başına *Ensi= vali*, daha küçük şehirlerin başına *Rabianum=Komutan*, şef köylerin başına ise;

Hazannum=muhtar (Aydın, 2013, s. 1118-1173-1317) getirmiş ve ülkeyi bu idari sistemle yönetmiştir. Merkezden atanan valilerce ülkenin yönetilmesi ulus devlet merkezi sistemini geliştirmiştir. Bu idari birimlere tayin edilen yöneticiler genellikle kralın oğullarından ve akrabalarından seçilmiş bu yolla güçlü bir istihbarat ağı kurulmuş aynı zamanda olası bir isyan hareketinin önüne geçilmiştir. Bu görevlilerin hepsi krala bağlı idi. Ancak unutulmamalıdır ki; bu eyaletler vasal birer devlet ya da beylik değil hepsi birer memuriyettir. “*Bu memuriyetlerin hepsinin azil ve tayin yetkileri krala aitti.*” (F.Kınal, 1983, s. 95)

Ur-Nammu kendisi için “Sümer ve Akad kralı” ünvanını kullanıyordu. Şulgi ise; genişleyen toprakların hâkimiyeti için bu ünvana ek olarak: “Dört Bir Yanın Kral’ı” = Evren’in Kral’ı ünvanlarını kullanmıştır. Babasının izinden giderek Sümer ülkesi için önemli faaliyetler gerçekleştiren kral Şulgi’nin ve Ur-Nammu’nun reformları, yenilikleri sayesinde “*Ur hanedanının bu devletine “Yeni Sümer Devleti” “Rönesans Devri” de denilmektedir.*” (F.Kınal, 1983, s. 93)

Şulgi’nin Askeri Alandaki Faaliyetleri

Şulgi, krallık makamını kuvvetlendirmiş, askeri zaferler sayesinde ülke sınırlarını genişletmiştir. “*Krallığının 20. yılında “Ur oğullarının okçulukla “muvazzaf olduklarına dair bir emirname yayınlamıştır.*” (F.Kınal, 1983, s. 95) Burdan hareketle, bu dönemde; düzenli bir ordu teşkilatının olduğu ve bu ordunun kendi içinde güçlü bir hiyerarşik yapıda olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Şulgi zamanında ülke sınırları doğuda Sus şehri, batı da Mariye güneyde, Basra körfezi, kuzeyde Asur’a kadar uzanıyordu.

48 yıl hüküm süren Şulgi’ nin, bir belgeye göre oğulları tarafından düzenlenen bir komplo sonucu öldürülmüş olabileceği düşünülmektedir. Belgede Ur kralının oğulları tarafından öldürüleceğine işaret kabul edilen bir ay tutulmasından bahsedilmektedir.

Şulgi gerçekten de etkileyici bir kraldı. İyi eğitilmiş, akıllı ve çevik aynı zamanda iyi de bir sporcuydu. Özellikle yol sevgisinden dolayı koşu yapmayı çok severdi. Sümerli şairler tarafından yazılmış kral ilahilerinde Şulgi’nin birçok üstün yeteneğinden bahsedilir. Bunlardan birisi de onun koşuculuğudur, yukarıda verdiğimiz yol metninden sonraki kısımda Şulgi kendisini “Şampiyon koşucusu olarak kanıtlayıp, nam kazanmak için 15 “çift saatlik” uzaklıkta (aşağı yukarı 100 mil) olan Nippur ile Ur arasını “bir çift saatlik” miş gibi gittiğini açıklıyor. Şulgi’ den sonra yerine oğlu Amar-Sin geçti.

Amar-Sin Dönemi (M.Ö. 2046-2038)

III. Ur krallarının hükümdarlık süreleri hakkındaki bilgilerimizi Sümer kral listesi tabletini çözümleyip ikinci elden kaynak sayılan Sümerler isimli kitabın yazarı S.N. Kramer’ den

Çiçek, F.

öğrenmekteyiz. Şulgi' den sonra Sümer tahtına geçen Amar-Sin'in babası gibi uzun bir saltanat dönemi olmamıştır. “*Sümer Kral listesine göre 9 yıl hükümdarlık yapmıştır.*” (S.N.Kramer, Tarih Sümer'de Başlar, 1990, s. 425-429)

Amar-Sin'in 12 erkek 6 kız olmak üzere toplam 18 çocuğu vardı. Fakat tuhaftır Amar-Sin'den sonra yerine çocuklarından biri değil, kardeşi Şu-Sin tahta geçmiştir. Amar-Sin' nin çocuklarına ne olmuştu? Bu sorunun cevabı bilinmiyor. Ancak; kuvvetle muhtemeldir ki, Çocuklar taht kavgasına kurban gitmişti. Şu-Sin tahta çıkmak için taht varisi olan yeğenlerini öldürmüş ya da öldürterek tahta çıkmıştır. “*İlginç olan bir diğer konu ise; Sümer Kral Listesinde Şu-Sin'e de 9 yıllık bir iktidar süresi verilmekte.*” (S.N.Kramer, Sümerler, 2002, s. 425-429)

Şu-Sin (Gimil-Sin) Dönemi (M.Ö. 2037-2027)

Bu dönemin en önemli olayı: Amurru (Martu) göçlerini önlemek için şehrin etrafına “Amurru Duvarı” denilen büyük bir yapının inşa edilmiş olmasıdır. Bu duvar “*Orta Mezopotamya'daki (Babylonia) Abgal (Büyük Su) kanalından 1 gün 2 saat uzaklıkta.*” (F.Kınal, 1983, s. 96) yapılmıştı.

Amurru duvarının yapılması aslında ne denli büyük bir tehlikenin geldiğini haber vermekteydi. Yeni Sümer Devleti'nin yıkılmasının nedenlerinden biri de Martu göçleriydi. Martuların kim olduklarının bilinmesi için dillerinin bilinmesi gerekiyor, oysa martular gittikleri yerlerin dillerini kullanıyorlardı. Bundan dolayı Sümerologlar ve dilbilimciler tarafından Martuların kim olduklarını tespit etmek zor olmuştur. Ancak Yeni Sümer Devleti'nin son zamanlarına ait belgelerde geçen Martu şahıs isimlerinden, dilleri, kim oldukları ve nereden geldikleri anlaşılabilmiştir.

Martular, çok kalabalık bir şekilde Amurru Duvarı' nı aşarak Sümer ülkesine girmiş ve ülkeyi talan etmişlerdir. Şu-Sin'in oğlu İbi-Sin'in valilerinden İsin şehrinin valisi İşbierra beyine yazdığı bir mektupta: “*Düşman Martuların ovalara indiğini duydum” diye tehlikeyi haber veriyordu.*” (F.Kınal, 1983, s. 96) Bu dönem, Ur belgeleriyle aynı zamana ait Eşnuna belgesinde de İbbi-Sin'in toprakları, Martular tarafından çöl haline getirildi ibaresi geçmektedir.

Şu-Sin'den sonra yerine tahta oğlu İbi-Sin geçti.

İbbi-Sin Dönemi M.Ö. (2026-2004)

İbbi-Sin tahta çıktığı zaman Yeni Sümer (Devleti' nin) sınırları bilinmiyordu. İbbi-Sin döneminde Amurru göçlerinin de etkisiyle devlet iyice zayıflamış, ülke içinde işsiz gezip sürekli tüketici konumunda olan Amurru' lar yüzünden ekonomi bozulmuş ve toplumda

huzursuzluklar ortaya çıkmıştı. İbbi-Sin'in saltanatının üçüncü senesinde artık devlete karşı isyanlar da başlamış ve bu isyanlar giderek artmıştır. III. Ur devletine ilk isyan eden vali: Larsa kentinin valisi Naplanım'dır.

Saltanatının 4.yılında Elam,5.yılında Lagaş,7.senesinde ise; Umma ve Nippur kentleri İb-Sin'e karşı isyan ederek bağımsız olmuşlardır. Daha sonraları Babil-Asur kentleri de Yeni Sümer Devletine isyan ederek bağımsız olmuştur. İsin şehir valisi İşbiera, İb-Sin'in saltanatının onuncu yılında tüm vesikaları ve yazışmaları kendi adına yazdırıyordu.

Bu isyanlardan sadece iki tanesi yani Umma ve Nippur isyanları ekonomik nedenlerden ötürü çıkmıştı. Çünkü bu dönemde sürekli göç almasından dolayı ülkede kıtlık başlamış açlık baş göstermiştir. *“Üstelik bu kıtlık yüzünden gıda maddeleri fiyatlarının yükseldiği, kara borsanın başladığı tahmin edilebilir.”* (F.Kınal, 1983, s. 97)

Bu isyan hareketlerinden sonra *“İb-Sin, 25. saltanat yılında Simaş kralı Hutran-temti'nin Ur kentine yaptığı saldırı sonucu savaşta esir düşmüştü. İb-Sin'in esir düşmesinden sonra bu kez Elam'lılar, Ur kentine saldırmış ve görülmemiş bir vahşetle kenti yağmalayıp talan etmişler sonra Ur kentini ateşe vermişlerdir.”* (F.Kınal, 1983, s. 97) İb-Sin'in 25.son senesinde yapılan bu saldırıda esir düştü ve Ur kenti büyük bir yıkıma maruz kaldı. Bu yıkım; arkeolojik buluntularla belgelenmiştir. Sümer edebiyatının güzel örneklerinden biri olan “Ur Ağıt'ı Ur' un tahribatını ve İb-Sin'in feryatlarını anlatmak için Sümerli bir yazar tarafından yazılmıştır. Bu dönemde ortaya çıkan kıtlık ekonomik hayatı yıkıma uğratmıştır. *“Üstelik bu kıtlık yüzünden gıda maddeleri fiyatlarının yükseldiği, kara borsanın başladığı tahmin edilebilir. Nitekim bu devre ait iktisadi vesikalarda arpa ve köle fiyatlarının birdenbire yükseldiği tespit edilmiştir.”* (F.Kınal, 1983, s. 97)

Sümer Rönesans' ının Özellikleri

Sümer Rönesans' ının en önemli özelliği, şüphesiz ki: Mezopotamya tarihinin ilk Rönesans' ı olmasıdır. Bunun yanı sıra Ur Hanedanlığının idari, siyasi, ekonomik, mimari, dini, eğitim, sosyal gibi birçok alanda eş zamanlı gerçekleştirdiği değişim-yenileşme-gelişim hareketlerindeki başarılarıdır. (Daha sistemli bir devlet yapısı oluşturmak, askeri seferlerin artması okul sayılarının artması) Bu dönemde bataklıklar kurutularak imece usulüyle grup çalışmaları yapılarak tarım arazisine dönüştürmüşlerdir. *“Toprağı işlemek için aynı zamanda iki çeşit sabana ihtiyaç vardı Toprağı sürüp işliyen saban, ekme sabanı. İkinci şart da Mayıs da taşan suları tohum ekme zamanı olan sonbahara kadar depolayıp icap ettiği zaman salıvermektir. Bu suretle bataklıkların da önü alınmış oluyordu.”* (Landsberger, Mezopotamya Medeniyetinin Doğuşu, 1944, s. 424) *oluyordu.*,

Çiçek, F.

Bozuk olan toplum düzenini ve adalet sistemini düzeltmek için kanunlar yapılmış, ülkenin büyük küçük eyaletlere bölünmesiyle merkezi yönetimin gücü ülkenin her yanında hissedilmiş ve böylece yeniliklerin uygulanması toplumda yeni düzenin sağlanması kolaylaştırmıştır. Esasen Rönesans'ın temelini Sümerlerin eğitime verdiği önem ve açtıkları okullar oluşturmaktadır. Zigurratlardaki tapınak okullarından (E DUBBA = Tablet Evi) devletin her kademesindeki yetenekli elemanların temini sağlanmıştır. Sümer tarihinin ilk dönemlerinden itibaren okuma-yazma sadece din adamlarının uğraşydı. Ur Hanedanlığı zamanında okuma yazma toplumda yaygınlaşmaya başlamıştır. Eğitim pahalı bir uğraştı, bundan dolayı öğrenciler varlıklı ailelerin çocuklarından oluşuyordu. Her ne kadar bu öğrenciler varlıklı aileden olsalar da sonuçta artık okuma-yazma din adamlarının dışında kendisine yayılma alanı bulmuştu.

Sümerlerin, okulu aile kavramı ile bağdaştırması eğitime verdikleri önemi bir kez daha gözler önüne sermektedir. *“Sümerler okul’ a Tablet Evi, Öğretmene: Tablet Evi’nin Babası, Öğrenciye Tablet Evinin Oğlu, hizmetliye (hademe) hizmet adamı “demişlerdir.”* (Ekr15s. 86-87)

Bu okulları bitiren öğrenciler, vali (şehrin babası) arşiv memuru, elçi, saray kâtibi, yüksek katiplik gibi görevlere getiriliyorlardı. Bu şekilde idari işler kolaylaşıyor, devlet daha dinamik bir yapıya kavuşuyordu. “Kral Guru” denilen ölçü birimiyle ülkedeki ticari hayat toplum açısından daha ekonomik ve refah boyutu yüksek bir duruma geliyor bu da toplumda uzlaş ve devlete itaati kolaylaştırıyordu. Krallar faiz uygulaması ile verdiği borç paranın geri dönüşümünü garanti altına almış oluyordu. Yeni Sümer Çağında’ ki Mezopotamya’ nın siyasi ve sosyal yapısını, bu çağı başlatan ve III. Ur Hanedanlığı tarafından yaptırılan Tablet Evlerinin vesikalarından, yasaların yazıldığı tabletlerden, silindir mühürlerden ve arşiv belgelerinden öğrenmekteyiz. Bugün Sümer tarihi hakkındaki bilgilerimizin büyük çoğunluğunun kaynağı III. Ur Hanedanlığı döneminden kalan yapı ve materyallerdir.

Yeni Sümer Devleti’ nin Sonu

Mezopotamya’nın siyasi ve kültürel tarihine kalıcı izler bırakmış olan Yeni Sümer Devleti’ nin yıkılışında birçok faktör etkili olmuştur. Şimdi bu faktörler açıklanmaya çalışılacaktır. Bilindiği gibi Ur Hanedanı’nın hâkimiyeti öncesinde Sümer ülkesine Akad’ lar hâkim olmuştu. Bundan dolayı yerleşik bir Akad dili ve kültürü mevcuttu. Ur Hanedanlığının hâkimiyeti ile Sümer dili, kültürü yeniden canlanmıştı. Ur hanedanlığı döneminde Akad dili daha baskın kullanılıyordu. Ancak zaman zaman toplumda Akad-Sümer (dil, kültür) çatışması yaşanıyordu. Yeni Sümer’in güçlü olduğu dönemlerde bu, pek sorun teşkil etmiyordu. Ne var ki; Devletin zayıflamasıyla birlikte bu, daha çok problem olmaya başladı. Amurru göçleriyle

birlikte bu çatışmalı toplum yapısına barbar Amurru' ların da girmesiyle sosyal düzen tamamen bozulmuştu. Bu farklılıklar ve uyuşmazlıklar yetmez gibi bu topluluklar bir de kendi içlerinde hürler, köleler gibi sınıflara ayrılıyordu bu da bozulmayı daha çok arttırıyor, uzlaşmayı engelliyordu. Böylesine bölünmüş bir toplumda birliği sağlamak imkânsıza yakın bir şeydi.

III. Ur Hanedanlığı' nın yıkılışı temelde üç nedene bağlanmıştır:

1) “Partikülarizma

2) *Amurru Göçleri*

3) *Babil-Elam Rekabeti.*” (F.Kınal, 1983, s. 96)

Partikülarizm: Bulunduğu yüzeyle etkileşime girmeyen / giremeyen küçük parçacıklardır.

III. Ur'un son dönemlerindeki kaynaşamayan farklı etnik grupların varlığıdır. Bu grupların birbiriyle kaynaşamaması çeşitli problemler oluşturmuş ve devleti çöküşe sürüklemiştir. Babil-Elam rekabeti de aslında Elamların Ur'a yaptığı saldırılardır. Elamlılar, Akadlar ve Sümerlerle daima bir mücadele içinde olmuşlardı. Bu mücadelelerin Ur döneminin sonunda da devam etmesi Yeni Sümer Devleti açısından büyük talihsizlikti. Bu nedenlerden dolayı III. Ur Hanedanlığı yıkılmıştır

Ur hanedanlığı döneminin kapanmasında bir diğer önemli etken ise; toplumdaki tüm mesleklerin ve memuriyetlerin babadan oğula geçmesiydi. Marangoz'un oğlu marangoz, kâtibin oğlu da kâtip oluyordu. Herkes babasının mesleğini yapmak zorundaydı. Durum böyle olunca; yetenekli ve kabiliyetli insanlar doğru yerlerde, doğru kademelerde kullanılmıyordu. Bunun yanı sıra kabiliyetsiz insanlar da önemli görevlere getiriliyordu. Bu da her devletin ihtiyaç duyduğu gibi Yeni Sümer Devleti' nin de ihtiyaç duyduğu kalifiye eleman açığını arttırıyordu, bu da o sistemin düzgün çalışmasına engel oluyordu. Bir süre sonra devlet kadrolarında rüşvet ve adam kayırma (iltimas) daha da yaygınlaşmış ve idari yapı tamamen çökmüştür. Ehil insanların göreve getirildiği, liyakat sisteminin olmayışı Yeni Sümer Devleti' ni çöküşe sürükleyen bir diğer önemli nedendir.

Yöntem

Bu çalışmada yöntemsel olarak temel alınan metot; arşiv araştırması, literatür taraması, kaynak karşılaştırma, tartışma, soru cevap yöntemleridir. Sistematik veri toplama, analiz ile literatür kıyaslaması yapılarak en doğru ve sağlıklı bilgiye ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın sağlıklı sonuçlar vermesi için yalnızca III. Ur hanedanlığı değil, bu devletin ilişki içerisinde olduğu diğer devletlerin de tarihi bir analizi ve araştırması yapılmış, böylece III. Ur' un Mezopotamya şartlarından nasıl etkilendiğini Mezopotamya'yı nasıl etkilediği

Çiçek, F.

hangi olaylara ne tür gelişmelerin sahne olduğun tespit edilmiştir. Bu da tarihi ve Sümerleri daha iyi anlamamızı sağlayacaktır.

Bulgular

III. Ur Hanedanlığı hakkında ilk çalışmayı British museum adına R. Hail yapmıştır. Ancak Yeni Sümer Devleti hakkında birçok Sümerolog bilim adamı çalışma yapmıştır. Bunlardan en önemlileri Leonard Woolley ve Samuel Noh Kramer' dir. Yeni Sümer Devletinin gün ışığına çıkması İngiliz arkeolog Leonard Woolley 'in 1922 yılında başkenti Ur (Irak' ın Tel El-mukayer bölgesi) da yaptığı kazılar sonucunda olmuştur. Bu kazılarda üç katlı Ur zigguratı, çok sayıda silindir mühür, tablet belge ele geçirilmiştir. Leonard Woolley III. Ur Devleti hakkındaki bilgileri ve bulduğu materyalleri "The Sumerians" isimli kitabında anlatmıştır. Aynı şekilde S. N. Kramer 'de "Tarih Sümer'de Başlar" isimli eserinde Sümer kral listesi ve III. Ur hanedanlığı hakkında bilgi vermektedir. Woolley' in tarih ve bilime katkısı bir Sümer devleti olan III. Ur hanedanlığını gün ışığına çıkarmak olmuştur. S. N. Kramer ise; III. Ur hakkındaki çalışmayı derinleştirmiş ve farklı özelliklerini ortaya çıkarmıştır. Firuzan Kınal, Ekrem Memiş Türk toplumunun bun bilgi ve birikimlerle tanışmasını sağlamışlardır. Sümerler ve III. Ur hakkında çalışma yapan diğer Sümerologlar da şunlardır. Mebrure Tosun III. Ur döneminden kalan silindir mühürleri incelemiş ve bu mühürlerdeki tanrı sembollerinin içeriğini analiz etmiştir. Bu bilgileri bilim dünyasıyla Mebrure Tosun: Mezopotamya Silindir Mühürlerinin Prophylactique Fonksiyonu ve üzerindeki Yazıların ehemmiyeti. D. T. C. F. Dergisi cilt x 1-2 isimli esrinde paylaşmıştır. Değerli bir Sümerolog olan Muazzez İlmiye Çığ, Sümerlerin Türk oldukları tezini savunmuş ve bu konu hakkında birçok eser yazmıştır. Bu eserlerinden en göze çarpanı M. İ. Çığ: "Sümerliler Türklerin Bir Koludur "Kaynak yayınları 3.basım İstanbul 2013 eseridir. Eserinde Sümerlerle Türkler arasındaki benzerlikleri Dil, destanlar, sayılar, yer adları açılarından anlatmıştır. S. N. Kramer' in Tarih Sümer' de Başlar isimli eserinin Türkçeye tercümesini yaparak Sümerler ve III. Ur hakkında o zengin bilgilerden istifade etmemizi sağlamıştır.

Sonuç ve Tartışma

Yeni Sümer Devleti hem Sümer tarihi hem de Mezopotamya tarihi için bir dönüm noktası olmuştur. III. Ur Hanedanlığı, Akad-Guti saldırılarıyla kesintiye uğramış olan Sümer siyasi ve kültürel varlığının tekrar devam etmesini ve yüksek kültürün 100 yıl daha ayakta kalmasını ve bu değerlerin günümüze ulaşmasını sağlamıştır. III. Ur Hanedanlığının kurduğu devlet; Büyük Sümer tarihinin sadece bir dönemidir ve devlete yeni denilmesinin sebebi yapılan Reformlar, yenilikler ve Rönesans hareketidir. Yeni Sümer Devletini Sümer tarihinden bağımsız düşünmek yanlış bir adım olacaktır çünkü devleti kuranlar Sümerli, toplumda, sanatta, dil de her alanda Sümer gelenekleri ve kültürü yaşatılmış ve devam ettirilmiştir.

Eski Sümerler: Akad-Guti, Yeni Sümerler: Elam-Amurru saldırı ve göçleriyle yıkılışa gitmiş ve tarih sahnesinden çekilmişlerdir. Bu da gösteriyor ki; Sümer siyasi iktidarının yok olmasının nedeni dış saldırılar ve Kaos' tur. Sümerler Mezopotamya'da ilk kültür çalışmalarını başlatmışlardı. Mezopotamya' da yükselecek tüm uygarlıklar Sümer kültürü üzerine inşa edilecekti. Ur Nammu' dan başlayarak tüm III. Ur Hanedanlığına mensup krallar devletin her karış toprağını gayri menkulleri, tüm gelir-giderleri ve ülkede yürütülen tüm faaliyetleri kayıt altına almışlardı bu da Sümerlerin sistematüğini ve teşkilatçılığını göstermektedir. Diğer yandan Ur Nammu Kanunları ile kadın hakları gözetilmiş toplumda sosyal eşitsizlikler giderilmeye çalışılmıştır. Çeşitli amaçlar (ibadet, bilimsel çalışmalar) ve eğitim-öğretim için kullanılan zigguratlar tüm Sümer ülkesinde yeniden inşa edilmiş eskiler restore edilmiştir. Böylece Mezopotamya' da Sümer Rönesansı (yeniden doğuş) yaşanmıştır. Sümerlerde okulun aile gibi görülmesi eğitimin içselleştirilmesini sevilmelerini sağlamış ve büyük Sümer kültürü bu sayede birikerek günümüze taşınmıştır.

Öneriler

Yeni Sumer Devletini' ni alt başlık şeklinde çok önemli olmayan bir görünümünden kurtarılması gerekmektedir. Bunun yanı sıra bu devletin geçirdiği siyasi sosyal askeri kültürel değişimler ışığında kronolojik (kuruluş, yükselme vb.) evrelere ayrılması bir zorunluluktur. Bilim dünyası ve toplumda Sümerlerin iyi tanınıp bilinmesi gerekmektedir. Bu gerekliliğin nedeni ilkçağ tarihine ait bilgilerin kaynağı olan çivi yazılı tabletlerin daha geniş bir kitle tarafından araştırılıp öğrenilmesine imkân sağlayacak olmasıdır. Tarih disiplininin bir gereği olan geçmişten ders çıkarma, geçmişin birikimlerinden faydalanıp geleceğe doğru yön verme anlayışını ancak o zaman gerçekleştirmiş oluruz.

Kaynakça

- Aydın, N. (2013). *Büyük Sümerce Sözlük* (1 b.). Ankara: TDK Yayınları.
- Bilgiç, E. (1963). Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An' anesi. *AÜDTCF*. 21(3-4), 108.
- Crawfort, H. (2015). *Sümer ve Sümerler* (3 b.). (N. Uzun, Çev.) Ankara: Arkadaş Yayınları.
- F.Kınal. (1983). Eski Mezopotamya Tarihi. ANKARA: Ank.Ünv.DTC Fak.Yayınları .
- Frankfort, H. (1989). Uygarlığın Yakındoğu'da Doğuşu. ANKARA: V Yayınları.
- Harriet Crawford (2015). Sümer ve Sümerler (N. UZAN, Çev., s. 89). ANKARA: Arkadaş YAYINEVİ.
- Köroğlu, K. (2015). Eski Mezopotamya Tarihi. İSTANBUL: İletişim Yayınları 1136 .
- Kuhrt, A. (2013). Eski Çağ'da Yakındoğu. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Çiçek, F.

Landsberger, B. (1944). Mezopotamya Medeniyetinin Doğuşu. (M. Tosun, Dü.) 2(3).

Landsberger, B. (1945). Sümerlerin Kültür Sahasındaki Başarıları. *AÜDTCF.Dergisi*, 3(2), 142.

MEMİŞ, E. (2015). *Eski Çağ'da Mezopotamya* (s. sayfa199). içinde BURSA: Ekin Yayınevi.

Memiş, E. (k). *EskiMezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An2*.

S.N.Kramer. (1990). *Tarih Sümer'de Başlar* (Cilt x). (M. İ. Çığ, Çev.) ANKARA: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.

S.N.Kramer. (2002). *Sümerler*. (B. Özcan, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Extended Abstract

Under the reign of Ur-Nammu and Sulgi, temple schools were opened and people were educated in mathematics, astronomy, literature and Etc. A wall, which was called the Amurru Wall of Amurru was built to prevent the immigration of Amurru from the north-west of the country during the reign of Su-Sin, grandson of Sulgi. In fact, the New Sumerian State is not a different Sumerian community. As it is known, Sumerians lived between 4000-2000 BC. The Sumerians, which formed a culture of their own and which started the historical epochs by inventing the writing, are the first civilization in which the state organization and diplomacy emerged in history. The Sumerians are the owners of the firsts in other fields as in the invention of writing. The first written laws (Ur-Nammu laws), the first civilization on Earth, the first social civilization, the first state form, the first interest-debt application, the first Renaissance in Mesopotamia, were the values left by the Sumerians to the history.

In 2123 B.C., the Ur dynasty, which was a Sumerian dynasty, rebuilt Sumerian domination in Mesopotamia and revived a high civilization. The state which revived Mesopotamia had a more organizational and innovative structure compared to the former Sumerian state. All Ur Dynasty, especially Ur-Nammu, tried to establish a humane and just system and tried to provide peace, social and economic equality in the country.

In the introduction of the Ur-Nammu laws, it is stated that Nammu banished bullying, fighting, and persecution and he brought justice to the country. The king's hymns of the Sumerians usually include justice, equality, and virtues. The kings of Ur did not only work in the political and cultural field, but also in all areas such as economic, educational, commercial, and central government.

The Sumerians, the capital of the world civilizations, attributed great importance to education and conveyed everything and every feeling to writing or painting. In Almost all Sumerians including the king were literate, almost everyone, especially the king, was literate.

Another important performance of the Ur dynasty was undoubtedly making the Sumerian language dominant in Mesopotamia again. Until the Ur period, all the Sumerian countries had been speaking Akkadian language, and Sumerian became a language spoken only by very few people and it became almost extinct. However, the Ur kings revived Sumerian language with the ziggurats they had built.

Numerous materials such as tablets, documents, architecture etc., which have survived from the Sumerian period to the present day, were made during the Ur dynasty. Towards the end of the period, the New Sumerian State was now in a difficult time. The state, which began to weaken with the migrations of the Martu's from the west, was shaken by revolts and riots.

Çiçek, F.

The Martus who invaded the Sumerian country were barbaric people. The Sumerians called the Martians ‘they lacked civilization and they do not know wheat’.

In the period of Ibi-Sin, the Sumerian country has lost all its power with the rebellion of cities inside and the attacks of the Elams outside. Elams destroyed the high culture in Mesopotamia. The Ur Elegy, which has an important place in Sumerian literature, was written to describe the atrocities that the Elams made when they invaded the Sumerian country.

The Sumerians, which mark the beginnings of civilization, gave names –like a Turkish tradition- to geographical places that were important for them and which were considered sacred. For example, the Sumerians called the ziggurat in the city of Enlil ‘the mountain house, the mountain of the storm, the garden between the Earth and the sky’. The Turks also accepted the highest point of the Altai Mountains in Central Asia as sacred by prohibiting hunting there and called it the Three Sumerian Mountain.

Moreover, there are many similar and common points between Turks and Sumerians in terms of place, numbers, common names, epics and language. The most common points are the similarities between the language structures. The truth is that there is a close connection between the Sumerian society and Sumerian and the Turkish society and Turkish language, which is stated by many Sumerian scientists with their views and evidences. The views of these valuable scientists and the similarities between Turkish and Sumerian are tried to be explained in detail in this paper. The aim of this study is to prevent the incomplete learnings and misunderstandings about the richness of the Sumerian culture.